

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Досліджується проблема формування екологічної культури учнів підліткового віку засобами української етно-педагогіки

В умовах становлення національної системи освіти демократичної України зростає потреба у відродженні екологічної культури молодого покоління як духовного джерела формування особистості, ефективного засобу зміцнення національної свідомості, формування в майбутніх громадян витончених смаків, уподобань, культурного світогляду, утвердження норм та цінностей української культури. Все це вимагає змістовної організації і проведення екологічної роботи в школі, оновлення змісту, форм і методів екологічного виховання.

По суті, ставлення школяра до природи свідчить про рівень його культури, його позицію як громадянина своєї Батьківщини, оскільки екологічне виховання є одним із елементів патріотичного виховання. Однак ці самі дослідження довели, що учні переконані і тому, що природа потребує захисту, що вона має велике значення у житті людини, хоча і не знають, що саме вони можуть зробити, щоб допомогти збереженню оточуючого середовища. Об'єктивною умовою актуалізації проблем екологічного виховання є посилення техногенного навантаження на природне довкілля, невід'ємною частиною якого є людина. Забруднення новосинтезованими з'єднаннями водойм, повітря, ґрунту, зростаюча концентрація екскалатів у атмосфері країни, невинуватене використання отрутохімікатів, катастрофічні наслідки Чорнобильської аварії - все це свідчить про те, що екологічні проблеми досягли критичної позначки, набули глобальних масштабів. Протягом десятиріч нам прищеплювали нігілістичне ставлення до національних традицій природокористування, культури, духовності. Водночас умови життя не сприяли розвитку інтересу до екологічних проблем і стурбованості за долю природи, що і спричинило глибокі негативні зміни в ціннісно-світоглядній орієнтації суспільства, його пізнавально-формуючій та соціально-економічній діяльності в природі.

З перетворенням України в самостійну державу збереження і примноження в природі природного, а в людини - людського повинно стати визначальним орієнтиром політики демократизації суспільства, його національного та духовного відродження, процесів формування спеціалістів нової генерації у вищій педагогічній школі України.

Однак сучасні психолого-педагогічні дослідження орієнтовані в основному на підготовку вчителя загальноосвітньої школи до екологічного виховання учнів, завдання ж здійснення екологічного виховання лише декларуються в чинних програмах з навчальних дисциплін без чіткого визначення мети, змісту, форм і методів професійної підготовки. Тому природно, що сьогодні виникає нагальна потреба домогтися відповідності змісту виховання до вимог сучасного життя і науково обґрунтувати необхідність такого чинника, як еколого-педагогічна культура.

Екологічний виховний досвід репрезентували ще літописці та педагоги Київської Русі (Нестор, В.Мономах ін.). В народній педагогіці вихованням екологічної культури займалися Ю.Б.Борев, І.А.Зязюн, М.Г.Стельмахович.

Велике значення природи у вихованні дитини звертали свою увагу з давніх часів Ж - Ж. Руссо, Г.Песталотці, Ф. Дістерверг та ін. А.Гумбольдт та Ж-Ж. Руссо відмічали виховання у дітей "чуття природи" як відчуття її благодатного впливу на людину.

На значущість екологічного виховання у формуванні культурного світогляду підрастаючого покоління вказували І.І.Огієнко, С.Ф.Русова, І.М. Стещенко, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський та ін.

Становлять певний інтерес психолого-педагогічні дослідження та концепції підготовки педагогів до формування особистості засобами природи, висвітлені в працях зарубіжних учених (А.Веднарська, А.Гаскель, С.Гаррітсон, Р.Гесс, Д.Кваснічкова, Д.Крофт, М.Студзінська, Р.Хундт, Д.Чіха та ін).

В ряді дисертаційних досліджень останніх років представлені окремі цінні аспекти з досліджуваної нами проблеми (А.П.Іваненко, Т.М.Котик, Н.Є.Кравцова, З.Н.Курлянд, В.К.Майборода, С.П.Миронова, Л.С.Плетеницька, Л.М.Саматова, І.Г.Улюкаєва).

Останніми десятиріччями питання екологічного виховання засобами української етнопедагогіки розглядаються в історико-педагогічних працях В.І.Скутіної, Т.І.Мацейків, Є.І.Сявавко, Р.П.Скульського, М. Лещенко, Л.Масол, та ін.

Поряд з цим зазначимо, що теоретичні та методичні аспекти використання виховного потенціалу засобів екологічного виховання у процесі формування в учнів екологічної культури ще недостатньо розроблені. Відсутні фундаментальні праці, які б стосувалися наукового обґрунтування відбору народно-екологічних традицій, педагогічних умов, форм і методів, їх застосування у екологічному вихованні школярів учнів старших класів. Здійснення аналізу сучасного стану роботи вчителів середніх загальноосвітніх закладів, опрацювання шкільних програм підтверджують, що цей резерв народної культури не завжди використовується належним чином. Причиною такого становища є, зокрема, низький рівень розуміння респондентами культурно-екологічного потенціалу етнопедагогічних знань, відсутність літературних джерел, недостатня орієнтація навчальних дисциплін на даний матеріал.

Актуальність даної проблеми, її недостатня теоретична та методична розробленість, потреба практики зумовили вибір теми дослідження "Формування екологічної культури старшокласників засобами української етнопедагогіки".

Тому в нашому дослідженні ми визначили такі завдання: вивчити історичний досвід і проаналізувати сучасний стан використання засобів та методів екологічного виховання української етнопедагогіки в середніх загальноосвітніх закладах; виявити сутність, культурні, соціально-педагогічні функції етнопедагогічних знань, для ефективної організації класної, позакласної роботи з підлітками; обґрунтувати педагогічні умови реалізації розробленого змісту, використання етнопедагогічних знань в екологічному вихованні школярів підліткового віку.

Я.О.Коменський підкреслював у "Великій дидактиці" важливу роль натуральних об'єктів у засвоєнні учнями природних понять. Він радив починати навчання з загальних спостережень над об'єктами, "добре впливають на почуття та уяву", маючи на увазі природне оточення людини. Великий педагог К.Ушинський неодноразово підкреслювали важливість впливу природи на виховання дитини.

В.О.Сухомлинський та А. С. Макаренко у виховній роботі з дітьми відводили велику роль і значення природі, оточуючому середовищу. А. С. Макаренко створив на практиці та теоретично осмислив методику екологічного виховання. Спираючись на високі та благородні принципи людського виховання, видатний педагог прийшов до висновку: природа – це не якесь символічне багатство – це, перш за все, праця десятків і сотень поколінь, що поливали своїм потом рідну землю і передавали її своїм нащадкам.

Багато слушних порад стосовно екологічного виховання дав В.О.Сухомлинський. У системі роботи педагога передусім видно прагнення та вміння реалізувати взаємодію з природою у навчально-виховному процесі. Він наводив переконливі докази та варті уваги пропозиції щодо використання природи, оцінюючи оточуюче середовище як " постійне джерело знань". В цьому велика мудрість педагога. В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював, що якщо в дитинстві людина переживає почуття захоплення рідною природою, якщо, затамувавши подих, вона слухає розповідь вчителя про її красу, то в цей час пробуджується пульс живої думки дитини.

Психологи (В.Крутецький, Н. Менчинська та ін.) відзначають, що на різних етапах свого життя школярі по-різному усвідомлюють та сприймають навколишнє. Діти по своїй природі (від народження) люблять тварин, рослин. Цю вроджену ознаку слід враховувати у подальшому навчанні та вихованні.

Так на думку психолога А. П. Сидельникова, головною умовою успішного формування в учнів екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природничому середовищі.

Психолог О.Кудрявцева наголошує на необхідності систематичного підходу до екологічного виховання, який передбачає поєднання знань, переконань – готовності до діяльності – безпосередньої діяльності.

Дослідження переконливо доводять, що дитина повинна знаходитись під постійним виховуючим впливом матеріальної та духовної культури свого народу. Для досягнення позитивних результатів екологічного виховання слід брати до уваги вікові та індивідуальні особливості школярів, їх риси характеру, здібності і потреби. Екологічна освіта й виховання здійснюється в сучасній школі на міжпредметній основі, одним із її принципів є міждисциплінарність. Тому вчителям, які викладають цей курс, варто з'ясувати, яких екологічних знань та вмінь набули школярі, вивчаючи природознавство, біологію, географію, фізику, хімію. Це допоможе уникнути зайвого дублювання, що, зрештою, призводить до втрати учнями інтересу до предмету.

Виховання емоційної культури учнів - складна ділянка роботи. У народі кажуть: суть виховання – у вихованні почуттів. Глибокі почуття облагороджують інстинкти, становлять сутність і зміст душі людини. Треба брати до уваги, що, формуючи якості особистості, риси характеру учнів, необхідно, насамперед, виховувати в них відповідні почуття.

Позитивні емоції - могутній стимул здобуття знань про рідний край, природу, життя наших предків. Осмислення їхнього прагнення свободи, долання неймовірно важких обставин, ратні подвиги, винахідливість в побуті і праці, краса людських стосунків та інше викликає в учнів відповідні переживання, виховує глибокі почуття.

Завдяки засобам народознавства, учням передаються у спадок емоційне, естетичне і моральне багатство народної душі, її висока краса.

Велику роль в цьому відіграє українська національна символіка, народні символи, які мали певне екологічне спрямування.

Національна символіка і народні символи розвивалися й встановлювалися протягом століть, вони містять у собі філософський, політичний, ідейно-моральний, естетичний зміст. Символіка концентрує конкретно-історичний матеріал, який відображає доленосні події, факти в житті історії народу, виконує функцію консолідації нації, об'єднання споконвічних українських земель в єдину суверенну й незалежну державу, виховує в учнів благородні почуття.

Українська національна символіка веде свій початок з Київської Русі. Вона є своєрідним відображенням самотності національної культури на всьому терені її історичного розвитку, за всіх суспільних формацій.

Кожний народ, кожна країна має свої рослинні символи. Калина в Україні символізує духовний потяг до свого рідного краю, до рідної землі. З калиною порівнюють все найкраще, називаючи це "дивом калиновим".

Українське село важко уявити без верби. У народі кажуть: "Де верба, там і вода". Верба - це символ побачень, вона символізує згоду. Верба - це символ весни, пробудження природи, згадується вона й в релігійній міфології.

Після верби та калини найбільш опоетизованими є тополя та дуб. Юнок, дівчат, жінок порівнюють із тополею, а юнаків та чоловіків з дубом: "Струнка, як тополя", "Міцний та рослий, як дуб".

В одній з українських пісень співається: "Калина з хмелем любиалась... " Хміль – ще один рослинний символ. Він символізує розум, мудрість, його часто вишивали на рушниках.

Із сумом оспіваний в українських піснях явір. Явір – це символ печалі, нещастя, смутку, свідок смерті та вбивства. Вода, яка тече з-під явора, – символ плачу.

Барвінок - це символ весілля, достатку, символ здоров'я і життя. Барвінок в Україні супроводжує все життя людини.

Особливе ставлення українців до маку. Мак - краса й ошатність, але й скороминущість. Ще маківка символізує розум.

Говорячи про рослинні символи, не можна не згадати й гарбуз – символ відмови дівчини старостам, що прийшли її сватати.

Крім рослинних символів, є в Україні й свої символи, пов'язані з птахами.

Лелечине гніздо – окраса української оселі. Лелека є багатозначним символом. З ним пов'язують народження дитини, лелечина вірність є символом любові до рідної землі, до рідної оселі. У дитячих іграх, віршах, піснях досить часто згадується зозуля. Зозуля -символ жіночий, материнський. Зозуля – добрий Вісник, пророк, правдомовець. Соловей – символ веселощів, задоволення. Почути голос солов'я – ознака щастя. Пара голубів – символ вірної любові й злагоди в сім'ї, тому вони обов'язково мають бути на родинному рушникові.

Отож, коли екологічне виховання здійснюється на належному рівні протягом всього навчання в школі (і поза нею), то його результатом буде сформована екологічна культура людини, що характеризується різноманітними глибокими знаннями про навколишнє середовище, наявністю світоглядних цінісних орієнтацій щодо природи, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем"янук Т.Д. Зміст та методика народознавчої роботи в школі.- К., 1996.
2. Концептувальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції-К., 1997.
3. Розвиток народної освіти і педагогічної думки в Україні (X – XX ст.): Нариси.-К.,1991.
4. Стельмахович М.Г.Українська народна педагогіка.-К., 1997.
5. Сухомлинський В.О.Моральні заповіді дитинства і юності.-К., 1996.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.03 р.

Демчук Л.І. Формирование экологической культуры средствами этнопедагогики.

Исследуется проблема формирования экологической культуры учеников подросткового возраста средствами этнопедагогики

Demchuk L. I. The formation of ecological culture by means of ethnopedagigics.

The article deals with the problem of ecological culture formation among the teenagers through the usage of ethnical pedagogical methods in Ukraine.